

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

UDK 9(474.5)23

LIETUVIŲ DRAUGIJA TSRS TAUTŲ KULTŪRAI PAŽINTI

SIGITA NOREIKIENĖ

Pagrindinius Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti veiklos bruožus yra nurodęs V. Galinis, rašydamas apie lietuvių literatūros ryšius su tarybine literatūra ir menu buržuazijos valdymo metais¹.

Siame straipsnyje siekiama nušviesti Draugijos istoriją, išskirti tam tikrus laikotarpius jos veikloje, paminėti aktyvesnius Draugijos narius. Kartu keliamas uždavinys nustatyti Draugijos veiklos reikšmę ir vietą to meto Lietuvos visuomeniniame gyvenime, ypač augant antifašistiniam judėjimui ir bręstant socialistinei revoliucijai.

Kultūrinių ryšių su Tarybų Sąjunga draugijos ėmė kurtis kapitalistinėse šalyse netrukus po to, kai, žlugus Tarybų šalies izoliavimo politikai, sustiprėjo jos tarptautinė padėtis. Pirmiausia TSRS kultūriniai ryšiai užsimezgė su Vokietijos, Prancūzijos, Čekoslovakijos, Anglijos ir kai kurių kitų šalių mokslininkais, technine inteligentija, rašytojais, menininkais. Po kurio laiko kultūrinių ryšių su Tarybų Sąjunga draugijos ėmė veikti daugelyje kapitalistinių šalių. 1925 m. Tarybų Sąjungoje įsikūrė Visasąjunginė kultūrinių ryšių su užsieniu draugija (toliau — VOKS'as)². Ji veikė visuomeniniais pagrindais, vienijo žymiausius tarybinės inteligentijos atstovus. Jos tikslas buvo koordinuoti ir plėsti kultūrinius ryšius su kapitalistinėmis šalimis.

Lietuvių draugija TSRS tautų kultūrai pažinti buvo įkurta 1929 metais.

1. Draugijos įkūrimas ir pirmieji gyvavimo metai

Buržuazinė Lietuvos valstybė įsikūrė po Spalio socialistinės revoliucijos, kuri panaikino nacionalinę spaudą ir paskelbė nacijų apsisprendimo teisę. Kai revoliucinė Lietuvos darbo žmonių kova už Tarybų valdžią, užsienio imperialistams padedant, buvo nuslopinta, Tarybų Rusija pripažino buržuazinę Lietuvos valstybę. 1920 m. liepos 12 d. taikos sutartyje su Tarybų Rusija buvo numatoma nemaža materialinė parama Lietuvai, ginamos jos teisės tarptautinėje arenoje, jai pripažįstamas Vilniaus

¹ Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių literatūra, V., 1967, p. 173—178.

² Всесоюзное общество культурной связи с заграницей (ВОКС).

kraštas. Nors visos Lietuvos buržuazinės vyriausybės kovojo ir įnirtingai slopino bet kokią Komunistų partijos vadovojamą revoliucinę darbo žmonių kovą, vienok jos negalėjo visiškai atsisakyti užmegzti politinių, ekonominių ir tam tikrų kultūrinių ryšių su Tarybų šalimi.

1925 m. rugsėjo mėn. į TSRS Mokslų akademijos 200 metų jubiliejų, VOKS'o pakviesti, atvyko apie 150 užsienio svečių. Buvo čia ir trys Kauno universiteto atstovai: prof. dr. J. Bagdonas, prof. J. Šimkus ir prof. M. Biržiška³. Iškilmės vyko Leningrade ir Maskvoje. Delegacijai grįžus, J. Bagdonas spaudoje labai palankiai atsiliepė apie jubiliejaus šventę, svečių priėmimą, apie mokslą ir jo vystymosi perspektyvas Tarybų Sąjungoje⁴. Ši Kauno universiteto profesorių kelionė buvo pirmieji kultūrinių santykių tarp Lietuvos ir TSRS žingsniai. 1926 m. rugsėjo pabaigoje istorikas I. Jonynas išvyko į Kijevą dalyvauti Ukrainos Mokslų akademijos prezidento, literato ir istoriko M. Gruševskio, rašiusio ir Lietuvos istorijos klausimais, jubiliejuje⁵.

Kultūriniais ryšiams plėstis turėjo reikšmę Maskvoje vykusios derybos ir 1926 m. rugsėjo 28 d. nepuolimo sutarties tarp Lietuvos ir TSRS pasirašymas. Labai palankiai Lietuvoje buvo žiūrima į sutarties punktą ir TSRS notą Vilniaus klausimu, kur patvirtintas Vilniaus krašto pripažinimas Lietuvai. Tai buvo ypač svarbu tuo metu, kai Lenkijos imperialistai vėl ėmė grasinti Lietuvai ginkluotu užpuolimu. „Lietuvos žinios“ tada rašė: „TSRS vyriausybė, aiškiai atsistodama mūsų pusėje svarbiausios mūsų tautos problemos klausimu, be abejotųjų, sukelia Lietuvos visuomenės tarpe gilių simpatijų TSRS ir padeda naujus pagrindus Lietuvos ir TSRS susiartinimui“⁶.

„Lietuvos žinių“ korespondentas, lydėjęs Lietuvos vyriausybines delegacijas į Maskvą, pateikė laikraščio puslapiuose seriją straipsnių. Viena-me iš jų nurodoma, kad Tarybų Sąjungoje smarkiai kyla kultūra, vystosi aukštasis mokslas, literatūra. Čia pat paminėta, kad „buvo kilus idėja steigti ir Lietuvoj tam tikra kultūrinio bendradarbiavimo ar susipažinimo su TSRS draugija...“⁷

Po nepuolimo sutarties pasirašymo Maskvoje vyko derybos dėl prekybos sutarties. Šiose derybose, kur, be kitų klausimų, buvo kalbama apie kultūrinių vertybių grąžinimą Lietuvai, dalyvavo ir istorikas I. Jonynas⁸.

³ Lietuva, 1925.IX.23.

⁴ Rusų Mokslų akademijos 200 metų (1725—1925) sukaktuvių iškilmės, Lietuva, 1925.IX.25; IX.26.

⁵ Lietuvos žinios, 1926.IX.28; IX.30.

⁶ Lietuvos žinios, 1926.X.2.

⁷ Keturios dienos TSRS teritorijoje, Lietuvos žinios, 1926.X.17.

⁸ Lietuvos žinios, 1926.XI.15.

Fašistinis perversmas nutraukė derybas. Tautininkų smurto ir teroro prieš revoliucinį judėjimą politika, keturių komunistų sušaudymas, demokratiškos laisvių užgniaužimas sutrikdė Lietuvos ir TSRS santykius. Tik užsimezgę kultūriniai ryšiai, atrodė, neteko perspektyvos. Bet Tarybų Sąjunga, smerkdama tautininkų režimą ir teroro politiką, normalizavo diplomatiškus santykius su Lietuva, palaikė jos interesus, paaštrėjus Lietuvos—Lenkijos santykiams 1927 m. rudenį. Tautininkų vyriausybė tokiu atveju stengėsi laikytis normalių oficialių santykių su Tarybų Sąjunga.

Nuo 1928 m. ėmė plėstis Lietuvos ir TSRS prekybiniai ryšiai. Tuo pačiu metu kai kurie lietuvių kultūros veikėjai VOKS'o kvietimu aplankė Tarybų Sąjungą. 1928 m. rugsėjo mėn. L. Tolstojaus 100-ųjų gimimo metinių minėjime Maskvoje dalyvavo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, slavistikos profesorius V. Krėvė-Mickevičius⁹. Kauno valstybės teatro dramos režisierius B. Dauguvietis atstovavo Lietuvos menininkams Maskvos Dailės teatro 30-mečio minėjime 1928 m. spalio mėn.

Užsimezgas tam tikriems ryšiams su Tarybų Sąjungos kultūrinio gyvenimu, daugiau pažįstant VOKS'o bei kapitalistinių šalių kultūrinio bendradarbiavimo su TSRS draugijų veiklą, brendo mintis organizuoti tokią draugiją ir Lietuvoje. Draugijos įkūrimui pritarė Lietuvos užsienio reikalų ministerija. Iniciatoriai buvo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojai. Lietuvos demokratinė inteligentija norėjo gauti objektyvią informaciją apie socialistinę šalį. Susidomėjusi ji sekė „didžiojo eksperimento“ eigą, kaip mėgo rašyti buržuazinė spauda apie socializmo kūrimą Tarybų Sąjungoje. Pažangioji visuomenė vertino Tarybų šalyje kovą prieš neraštingumą, stebėjosi nematytu vidurinio ir aukštojo mokslo augimu, tarybinės valstybės rūpinimusi mokslu, sveikatos apsauga, domėjosi nacionalinio klausimo sprendimu. Ji norėjo susipažinti su tarybinio mokslo pasiekimais, su naujosios visuomenės literatūra ir menu. Didelį pasisekimą turėjo Lietuvoje gastroliavę kai kurie rusų ir kitų TSRS tautų meno atstovai. Be to, demokratinė lietuvių inteligentija norėjo pratęsti tradicinius ryšius su rusų ir kitų tarybinių tautų kultūra, užsimezgasius bendro valstybinio gyvenimo metu. Tarybų Sąjungos archyvuose, bibliotekose buvo vertingos Lietuvos istorijai medžiagos, kuria istorikai būtų galėję naudotis, tik esant glaudesniems kultūriniais ryšiams. Vienas iš motyvų, kuriant šią Draugiją, buvo TSRS draugiška politika Lietuvos valstybės atžvilgiu ir nuolatinė parama Vilniaus klausimu. Kartu veikė ir sąlygos, komplikavusios kultūrinius ryšius su Tarybų Sąjunga: carizmo nacionalinės spaudos politika, pasipriešinimas tai spausdinti paliko gilius pėdsakus lietuvių psichologijoje. Tuo naudojosi

⁹ Prof. Krėvė apie Tolstojaus iškilmes Maskvoje, Lietuvos aidas, 1928.IX.22.

nacionalistai, ypač tautininkai, norėdami skiepyti lietuvių liaudžiai neapykantą revoliucinei Rusijai. Tautininkų valdžia, oficialiai palaikydama gerus santykius su TSRS ir remdama Draugijos įkūrimą, iš esmės priešinosi viskam, kas galėjo priminti Lietuvos liaudžiai apie socialistinės valstybės egzistavimą. Buržuazinė Lietuvos spauda, remdamasi iš kitų kapitalistinių šalių gautais pranešimais, ypač rusų emigrantų spauda, Tarybų Sąjungos gyvenimą daugiausia piešė neigiamai.

1929 m. buvo imtasi konkrečių žygių Draugijai įkurti. 1929 m. birželio 10 d. Kauno miesto ir apskrities viršininkui buvo pateikti Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti įstatai, pasirašyti M. Biržiškos, V. Krėvės-Mickevičiaus, P. Galaunės, Vac. Biržiškos ir B. Sruogos, prašant įregistruoti šią draugiją. Įregistruota ji buvo 1929 m. spalio 4 d. Įstatuose nurodoma, kad Draugijos tikslas — užmegzti santykius su TSRS kultūros ir mokslo draugijomis, keistis mokslo, literatūros ir kitais kultūriniais leidiniais. Draugija numatė steigti bibliotekas, rengti paskaitas, ekskursijas, leisti periodinius ir neperiodinius raštus, spausdinti objektyvias žinias apie kultūrinį ir ekonominį TSRS gyvenimą. Įstatai numatė narių teises ir pareigas, valdybos vietą Draugijos veikloje¹⁰.

1929 m. gruodžio 8 d.¹¹ įvyko Draugijos steigiamasis susirinkimas, kuriame dalyvavo keliasdešimt žmonių, daugiausiai universiteto dėstytojų. Be minėtų Draugijos iniciatorių, čia buvo P. Augustaitis, I. Jonynas, P. Šalčius, J. Vabalas-Gudaitis, visuomenės atstovai, žurnalistas J. Purickis, advokatas L. Šmulskštys, inžinierius A. Kolodnas, valdžios atstovas, Valstybės tarybos pirmininkas S. Šilingas. Susirinkime apsilankė ir Tarybų Sąjungos pasiuntinys. Tą dieną į Draugiją įsirašė 26 žmonės¹². Draugijos valdybą sudarė: pirmininkas M. Biržiška, vicepirmininkas V. Krėvės-Mickevičius, sekretorius I. Jonynas, išdininkas P. Augustaitis ir knygininkas Vac. Biržiška¹³.

Draugiją įkūrė liberalioji buržuazinė inteligentija, daugeliu atveju nesusijusi nė su viena politine partija.

Oficiozas „Lietuvos aidas“ įdėjo trumpą žinutę apie Draugijos įsteigimą. Tuo tarpu krikščionių demokratų ir liaudininkų spauda ta proga vėl šmeižė Tarybų Sąjungą. Darbo federacijos organas laikraštis „Darbinin-

¹⁰ CVA, Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti įstatai, įregistruoti Kauno m. ir apskr. viršininko įstaigoje 1929.X.4.

¹¹ V. Galinis Draugijos steigiamojo susirinkimo dieną mini buvus gruodžio 10 d. Matyt, jis remiasi archyve esančiu Draugijos sekretoriaus I. Jonyno 1929.XII.21 raštu, kuriame pranešama apie gruodžio 10 d. įvykusį steigiamąjį susirinkimą. „Lietuvos aidas“ 1929.XII.9 praneša gruodžio 9 d. įvykusį šį susirinkimą. Gruodžio 8-oji, kaip Draugijos įkūrimo data, nurodyta, minint Draugijos dešimtmetį, 1939.XII.9 „Lietuvos žiniose“.

¹² Lietuvos aidas, 1929.XII.9; Lietuvos žinios, 1939.XII.9.

¹³ CVA, Draugijos sekretoriaus I. Jonyno 1929.XII.21 raštas Kauno m. ir apskr. viršininkui.

kas“ tyčiodamasis puolė universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto profesūrą ir inteligentiją apskritai, vadindamas Draugijos steigėjus bolševizmo propaguotojais.

1930 m. birželio pradžioje „Varpo“ spaustuvės salėje Draugijos valdyba organizavo tarybinės vaikų knygos ir vaikų piešinių parodą¹⁴. Apie ją ypatingų atgarsių nebuvo. Nuo 1931 m. gruodžio 18 d. iki 1932 m. sausio 10 d. Kauno universiteto rūmuose veikė Draugijos organizuota Tarybų Ukrainos grafikos, knygos ir fotografijos paroda. Joje buvo apie 400 eksponatų, iš jų 90 grafikos darbų ir keliasdešimt knygų. Nuotraukos, o ypač grafikos kūriniai, perteikė pirmojo penkmečio statybų patosą, į kūrybinį darbą pakilusios liaudies entuziazmą, veržlumą¹⁵. Ši paroda vėl sukėlė pasipiktinimo audrą buržuazinių partijų spaudoje. Tik pažangiosios inteligentijos leidžiamas žurnalas „Kultūra“ įdėjo gana objektyvią recenziją apie ją.

1931 m. rugsėjo mėn. Draugijos narys prof. J. Vabalas-Gudaitis dalyvavo TSRS vykusiame tarptautiniame VII psichotechnikų kongrese. 1935 m. birželio pabaigoje—liepos pradžioje VOKS'o kvietimu Tarybų Sąjungą aplankė Draugijos iniciatoriai ir ilgamečiai valdybos nariai: M. Biržiška, V. Krėvė-Mickevičius, I. Jonynas, Vac. Biržiška, B. Sruoga ir P. Augustaitis¹⁶. Tų pačių metų rugpiūčio mėn. Maskvoje ir Leningrade pabuvojo aštuoni Lietuvos medikų atstovai, vadovaujami aktyvaus Draugijos nario, Medicinos fakulteto dekanu V. Lašo. Jie dalyvavo tarptautiniame fiziologų kongrese¹⁷.

Pirmuoju darbo laikotarpiu, maždaug iki 1935 m. antrosios pusės, Draugija neišvystė kiek didesnės veiklos. Antitarybinės nuotaikos reakcinėje Lietuvos buržuazinės visuomenės dalyje, nepalanki nuomonė apie Draugiją, jos pirmininko M. Biržiškos pasyvumas stabdė Draugijos darbą. Iki 1935 m. Draugijos valdyba nebuvo perrenkama¹⁸. 1935 m. viduryje M. Biržiška pasitraukė iš valdybos pirmininko pareigų ir aktyviųjų Draugijos narių¹⁹. Draugijos pirmininku tapo V. Krėvė-Mickevičius²⁰.

¹⁴ CVA, M. Biržiškos 1930.V.23 raštas vidaus reikalų ministrui, kur prašoma leisti suruošti vaikų knygos ir piešinių parodą.

¹⁵ Lietuvos žinios, 1932.I.8; Kultūra, 1932, Nr. 1, p. 58—59.

¹⁶ Lietuvos žinios, 1935.VI.18.

¹⁷ Lietuvos aidas, 1935.VII.25.

¹⁸ CVA, Draugijos sekretoriaus I. Jonyno 1931.II.4, 1933.XII.9, 1935.VI.15 raštai.

¹⁹ Mykolas Biržiška — aktyvus buržuazinės visuomenės veikėjas. Dalyvavimas šioje Draugijoje buvo nedidelė. M. Biržiškos visuomeninės veiklos dalis. Dirbdamas Kauno universiteto profesorium, kaip visuomenininkas, jis buvo šešių kultūrinių ir politinių draugijų bei sąjungų pirmininkas, vicepirmininkas ar valdybos narys. Fašistinės okupacijos metais M. Biržiška bendradarbiavo su okupantais. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, aktyviai dalyvavo reakcinėje buržuazinių nacionalistų veikloje.

²⁰ Respublikinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — RB RS), f. 25, cenzūros konfiskuoto 1936 m. „Literatūros“ žurnalo Nr. 3 nelaužyta korektūra, l. 51, M. Biržiškos straipsnis.

2. Draugijos veikla nuo 1935 m. antrosios pusės iki 1939 m. rudens

1935 m. Tarybų Sąjungoje nugalėjo socializmas, pakilo šalies ekonomika, plėtėsi kultūrinė revoliucija. Tuo tarpu Europoje didėjo fašizmo jėgos, vis realesnis darėsi karo pavojus. Lietuvoje gerokai išaugo revoliucinė liaudies masių kova prieš fašistinę diktatūrą. Lietuvos Komunistų partija kvietė vienyti visas antifašistines jėgas, kurti liaudies frontą. Stiprėjo antifašistinės nuotaikos nemažoje inteligentijos dalyje.

1935 m. prasidėjo antras laikotarpis Draugijos veikloje. Į Draugijos narius įsijungė naujos jėgos, joje ryškėjo antifašistinės nuotaikos. Į Draugiją įstojo pažangus žurnalistas Justas Paleckis, 1933 m. aplankęs TSRS ir išleidęs knygą „SSRS mūsų akimis“. Nuo 1935 m. J. Paleckis, kaip Lietuvos Jaunimo sąjungos pirmininkas, palaikė antifašistinio liaudies fronto idėją ir bendradarbiavo su LKP. Draugijos nariais tapo rašytojai Petras Cvirka ir Antanas Venclova, nuo „Trečio fronto“ laikų pasireiškę savo kairiosiomis pažiūromis, vėliau aktyviai dalyvavę liaudies fronto veikloje. Į Draugijos veiklą įsijungė rašytojas Liudas Gira, nuėjęs sudėtingą pasaulėžiūros vystymosi kelią. Literatai A. Bauža, K. Boruta, K. Korsakas, dailininkai M. Bulaka, St. Žukas, aktorius J. Grybauskas, pedagogai V. Ruzgas, J. Žiugžda ir kai kurie kiti Draugijos nariai aktyviai reiškėsi antifašistiniame judėjime. Draugijos pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius, laikydamasis buržuazinių demokratinių pozicijų, atvirai pasisakė prieš tautininkų diktatūrą. Draugijos valdyba palaikė glaudžius ryšius su TSRS pasiuntinybės VOKS'o atstovu.

1935 m. gruodžio 13 d.—1936 m. sausio 13 d. Kultūros muziejuje veikė Draugijos organizuota Tarybų Sąjungos knygų, žurnalų ir plakatų paroda. Dviejose didelėse salėse buvo eksponuojama apie 2500 knygų. Didelį įspūdį lankytojams darė pasaulinių ir rusų klasikų meniškai išleistos knygos, dideli knygų tiražai, tas faktas, kad Tarybų Sąjungoje knygos buvo leidžiamos 105 kalbomis. Parodoje buvo knygų ne tik rusų, bet ir ukrainiečių, baltarusių, gruzinų, armėnų, žydų, totorių, evenkų, karakalpakų, čigonų ir keliasdešimčia kitų TSRS tautų ir tautelių kalbomis. Eksponuota taip pat Tarybų Sąjungoje išleistų 10 knygelių lietuvių kalba²¹. K. Korsakas, atsiliepdamas apie šią parodą, nurodė, kad ypač svarbus tarybinės literatūros bruožas — „nebuvimas tarybinėj spaudoj bulvarinės, kriminalinės, erotinės ir, apskritai, menkavertės, žemuosius žmonių jausmus tenkinančios literatūros, kuri taip gausiai bujoja kapitalistinėse šalyse... Literatūrai čia skiriami dideli ir svarbūs auklėjimo ir švietimo uždaviniai“²². Parodą aplankė apie 4000 žmonių. Tai buvo didelis

²¹ Literatūros naujienos, 1935.XII.1; 1936.I.15; Lietuvos žinios, 1935.XII.14.

²² B. p. (K. Korsakas), TSRS knygos paroda, Kultūra, 1936, Nr. 1, p. 67.

įvykis Lietuvos ir TSRS kultūriniame bendradarbiavime. Daugelis inteligentijos ir darbo žmonių įsitikino, koks didžiulis šuolis padarytas kultūriniame TSRS tautų gyvenime.

Daugumą šios parodos eksponatų, daugiau kaip 2000 knygų, žurnalų, rašytojų portretų, VOKS'as padovanojo Kauno universiteto bibliotekai²³.

1936 m. pradžioje buvo išrinkta nauja Draugijos valdyba: pirmininkas prof. V. Krėvė-Mickevičius, vicepirmininkas prof. V. Lašas, sekretorius prof. I. Jonynas, išdininkas prof. J. Vabalas-Gudaitis, knyginininkas prof. Vac. Biržiška. Draugija siekė išplėsti savo veiklą, planavo suruošti Lietuvos dailininkų parodą Maskvoje²⁴.

1936 m. balandžio mėn. Tarybų Sąjungoje lankėsi dailininkai J. Mikėnas, T. Kulakauskas, A. Galdikas, V. Vizgirda, A. Gudaitis, L. Strolis, rašytojai P. Cvirka ir A. Venclova. Grįžęs A. Venclova savo mintimis pasidalijo su „Kultūros“ skaitytojais. Tai buvo įspūdziai nuoširdaus TSRS draugo, siekusio sukelti skaitytojų simpatijas socializmo tėvynei²⁵.

1936 m. antroje pusėje išryškėjo tam tikra krizė Draugijos veikloje. 1936 m. pradžioje buvo uždarytos visos buržuazinės partijos, išskyrus tautininkų, labiau imama persekioti demokratines jėgas. Dėl to suaktyvėjo pasipriešinimas tautininkų smurtui. Labai pakiliai nemažai kūrybinės inteligentijos įsijungė į LKP iniciatyva organizuoto legalaus antifašistinio žurnalo „Literatūra“ leidimą. Šiame žurnale bendradarbiavo ir Draugijos narių. Oficialiu jo redaktoriumi buvo V. Krėvė-Mickevičius. 1936 m. rudenį valdžia žurnalą uždraudė. 1936—1937 m. draugijos buvo perregistruojamos. Valdyboje kilo mintis, nesant palankių veikimo sąlygų, Draugiją likviduoti. Bet Lietuvos užsienio reikalų ministerija, vadovaudamasi diplomatiniais sumetimais, prašė valdybos ją perregistruoti²⁶. 1937 m. balandžio mėn. vidaus reikalų ministerijai buvo pateikti nauji Draugijos įstatai, kuriuos pasirašė 1936 m. pradžioje išrinktos valdybos nariai, ir Draugija buvo įregistruota. Naujųjų įstatų pagrindą sudarė 1929 m. priimtieji įstatai, tik buvo praplėsti Draugijos uždaviniai: numatyta ruošti meno ir knygų parodas, kviesti iš TSRS prelegentų meno, literatūros ir mokslo klausimais, rūpintis lietuvių kultūros propaganda Tarybų Sąjungoje²⁷.

1937 m. gegužės mėn. įvyko metinis visuotinis Draugijos narių susirinkimas. Dalyvavo Kauno universiteto profesoriai P. Galaunė, A. Janulai-

²³ CVA, f. 631, ap. 13, b. 198, l. 103—139, iš VOKS'o gautų knygų ir žurnalų sąrašas.

²⁴ Lietuvos aidas, 1936.II.6.

²⁵ A. Venclova, Įspūdziai iš Leningrado ir Maskvos, Kultūra, 1936, Nr. 5, p. 342—347, Nr. 6—7, p. 402—408; A. Venclova, Jaunystės atradimas, V., 1970, p. 347—371.

²⁶ RB RS, f. 9—273, l. 1, 4. Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti visuotinio susirinkimo, įvykusio 1937.V.22, protokolas.

²⁷ CVA, Lietuvių Draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti įstatai, patvirtinti 1937.IV.17.

tis, I. Jonynas. V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, P. Šalčius ir J. Vabalas-Gudaitis, rašytojas P. Vaičiūnas, neseniai išvertęs į rusų kalbą P. Cvirkos „Žemę maitintoją“, A. Bauža, žurnalistas J. Paleckis, advokatas L. Šmulkštys, pedagogas J. Laužikas, inžinierius A. Kolodnas, visuomenininkė G. Paleckienė ir kt.²⁸, iš viso 16 žmonių, nors pagal valdybos duomenis, pateiktus vidaus reikalų ministerijai, narių sąrašuose buvo apie 60 žmonių²⁹. V. Krėvė-Mickevičius ir I. Jonynas, trumpai apžvelgę Draugijos valdybos darbą, nurodė sunkumus, su kuriais teko susidurti Draugijos veikloje,— reakcingi nacionalistiniai politiniai veikėjai nuolat persekiojo ir šmeižė Draugiją bei jos valdybą. Tačiau Draugijos nariai buvo pasiryžę toliau dirbti ir stiprinti kultūrinius ryšius su TSRS. Išrinkta nauja valdyba vėliau pasiskirstė pareigomis taip: pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius, vicepirmininkas I. Jonynas, išdininkas J. Paleckis, knyginkas Vac. Biržiška, sekretorius L. Šmulkštys³⁰. Kandidatais į valdybą buvo išrinkti A. Janulaitis, J. Vabalas-Gudaitis ir V. Lašas³¹.

V. Krėvė-Mickevičius nuo 1925 m. nuolat buvo renkamas Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu. 1937 m. gruodžio mėn. švietimo ministerija jo išrinkimo nebeatvirtino. Taip buvo aiškiai pademonstruotas valdžios požiūris į antifašistines V. Krėvės-Mickevičiaus nuotaikas, kurių jis neslėpė. Grupė fakulteto dėstytojų parašė raštą, protestuodami prieš V. Krėvės-Mickevičiaus pašalinimą iš dekanato pareigų. Iš 14 pasirašiusių dėstytojų 5 buvo Draugijos nariai³².

Labai reikšmingas Draugijos renginys buvo tarybinės fotografijos paroda, veikusi 1938 m. birželio 7—17 d. Kaune, Kultūros muziejuje. Joje eksponuota apie 200 tarybinių fotomeistrų nuotraukų, vaizdavusių Tarybų šalies gyvenimą. Čia galima buvo pamatyti pramonės gigantus, kolūkių vaizdus, žymių darbo žmonių, meno ir mokslo atstovų portretus, kai kuriuos TSRS nacijų gyvenimo momentus, sportininkų šventes ir šokiadienius, vaikų gyvenimo akimirkas, įvairių Tarybų Sąjungos kampelių gamtovaizdžius, žinomąjį Maskvos metro. Buvo išleistas katalogas, kuriame

²⁸ RB RS, f. 9—273, l. 4, min. dok.

²⁹ CVA, statistinės žinios apie Lietuvį draugiją TSRS tautų kultūrai pažinti, pateiktos 1939.VII.1.

³⁰ Šmulkštys Liudas — advokatas. Aušrininkas, vėliau liaudininkas. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, aktyviai dalyvavo buržuazinių nacionalistų veikloje.

³¹ RB RS, f. 9—273, l. 4, min. dok.; CVA, Lietuvį draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti 1937.VI.3 raštas vidaus reikalų ministerijos administracijos departamento direktoriui.

Draugijos pirmininku beveik ištisai buvo V. Krėvė-Mickevičius, tik nuo 1938 m. rudens iki 1939 m. birželio mėn. pirmininku tapo I. Jonynas, o V. Krėvė-Mickevičius — vicepirmininku. 1939 m. birželio mėn. vicepirmininku buvo išrinktas J. Paleckis, o 1940 m. gegužės mėn. — V. Lašas. Nuo 1939 m. į Draugijos vadovybę įėjo P. Cvirka (išdininkas), P. Pakarklis, L. Gira, V. Ruzgas.

³² CVA, f. 631, ap. 13, b. 48, l. 4.

įdėta 14 būdingiausių nuotraukų³³. Jis buvo įteikiamas kiekvienam lankytojui kartu su bilietu. Paroda gausiai lankyta, atsiliepiamų knygoje pareiškimas susižavėjimas ja ir Tarybų Sąjungos gyvenimu. Tokius atsiliepimus, kaip pastebėjo buržuazinė spauda, daugiausia įrašė darbininkai ir jaunimas³⁴.

Tuo metu jau buvo užgrobeta Austrija, vis įžulesnis darėsi hitlerinis fašizmas, nebeslėpęs savo ketinimų ir dėl Klaipėdos. Italija paklupdė bejėge Abisiniją. Ispanijoje vyko viso pasaulio pažangiųjų jėgų remiama didvyriška antifašistų kova. Lietuva buvo neseniai patyrusi Lenkijos ultimatumo priėmimo gėdą. Tarybų Sąjunga, vykdydama taikią užsienio politiką ir sėkmingai kurdama socializmą, atrodė kaip švyturys tarptautinių santykių chaose. Lietuvos darbininkai, jaunimas, pažangioji inteligentija žiūrėjo į TSRS, kaip į vienintelę lietuvių tautos viltį ir paramą, gresiant pasauliniam karui. Tokiu momentu surengta tarybinės fotografijos paroda turėjo ne tik pažintinę, bet ir didelę politinę reikšmę. Tarptautinės aplinkybės, TSRS parama Lietuvai prieš imperialistinę Lenkiją ir hitlerinę Vokietiją sulaukė buržuazinę spaudą nuo atvirų išpuolių prieš Draugiją, nors nebuvo apsieita be kandžių pastabų.

1939 m. sausio 3—13 d. Kauno universitete Draugija organizavo TSRS vaikų knygų ir piešinių parodą. Eksponuota daugiau kaip 400 knygų ir apie 70 tarybinių vaikų piešinių. Puikiai išleistos iliustruotos A. Puškino, L. Tolstojaus, V. Sekspyro knygos ir kitų pasaulinės klasikos kūrinių, M. Gorkio, V. Majakovskio ir kt. tarybinių rašytojų knygos, žymiųjų veikėjų ir rašytojų biografijos vaikams ir jaunimui, populiarūs leidiniai apie mokslo pasiekimus, ypač apie Arktikos užkariavimą, rodė vaikų auklėjimo kryptį Tarybų Sąjungoje. Be rusų kalba knygų, parodoje eksponuota dar 46 kalbomis išleisti kūriniai. Vaikų piešiniuose daugiausia vaizduojamos Šiaurės ekspedicijos ir Papanino stovykla ašigalyje, buvo daug mėgstamų tarybinių rašytojų knygų iliustracijų. Atsiliepimuose apie parodą pabrėžiama, kad Tarybų Sąjungoje jaunosios kartos auklėjimui skiriamas ypač didelis dėmesys³⁵. Paroda turėjo didelį pasisekimą, ją aplankė apie 6000 žmonių.

Augant susidomėjimui Tarybų Sąjunga, padažnėjo kelionės į ją. 1938 m. pavasarį P. Cvirka antrą kartą nuvyko į TSRS, buvo Maskvoje, Sevastopolyje, Jaltoje, Odesoje, Kijeve. Grįžęs „Lietuvos žiniose“ atspausdino seriją kelionės įspūdžių, kur nupiešė patrauklų augančios, stiprėjančios socialistinės šalies vaizdą.

³³ Sovietų fotografijos paroda, Katalogas, K., 1938.

³⁴ Lietuvos žinios, 1938.VI.7; Naujoji romuva, 1938, Nr. 25—26, p. 560.

³⁵ Atidaryta Tarybų vaikų knygų paroda, Lietuvos žinios, 1939.I.4; J. Paleckis, Tarybų vaikų knygų ir vaikų piešinių paroda Kaune, Kultūra, 1939, Nr. 1, p. 82—85.

1939 m. pavasarį Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas L. Gira apie mėnesį viešėjo Tarybų Sąjungoje, dalyvavo T. Ševčenkos jubiliejaus iškilmėse. Simpatijas socializmo šaliai L. Gira parodė jau anksčiau, aktyviai dalyvaudamas A. Puškino 100-ųjų mirties metinių minėjime, savo redaguojamame laikraštyje „Literatūros naujienos“ nuolat pateikdamas medžiagos apie TSRS ekonomikos ir kultūros laimėjimus.

1939 m. gegužės mėn., kaip turistas, Tarybų Sąjungoje lankėsi žymus visuomenės veikėjas, teisininkas P. Pakarklis. „Lietuvos žinios“ spausdino P. Pakarklio straipsnius, kur buvo pažymimi dideli TSRS pramonės ir ypač kultūrinio gyvenimo pasiekimai. Grįžęs P. Pakarklis tapo aktyviu Draugijos nariu.

1939 m. birželio 8 d., marksistinės studentų draugijos „Scientia“ padėdama, Draugija universitete suruošė paskaitą. L. Gira, P. Pakarklis ir P. Cvirka pasakojo apie TSRS kultūrinį gyvenimą, paneigdami daugelį pikty šmeižtų, kuriuos skleidė buržuazinė reakcinė spauda. Paskaitoje pareikštos mintys, atpasakotos pažangiojoje ir liberaliojoje spaudoje, pasklido po visą Lietuvą³⁶. Draugija mėgino organizuoti L. Gira ir P. Pakarklio paskaitą apie TSRS darbininkų kultūrinį bei socialinį gyvenimą, bet ji, jau paskelbus, buvo uždrausta³⁷.

1937—1938 m. vyko didvyriška papaniečių mokslinė ekspedicija Šiaurės Ledinuotajame vandenyne, V. Čkalovo ir jo draugų legendarinis skridimas per Šiaurės ašigalį į Ameriką. Draugija, panaudodama iš VOKS'o gautą medžiagą, organizavo paskaitas apie Tarybų Sąjungos mokslininkų šiaurės tyrinėjimus. Jų laimėjimai buvo nušviečiami ir spaudoje.

Draugijos darbe 1935—1939 m. laikotarpiu reiškėsi antifašistinės tendencijos. TSRS ekonominiai ir kultūriniai pasiekimai fašistinės diktatūros sąlygomis nedaug tegalėjo būti propaguojami. Draugijos narių ir valdybos daugumą sudarė buržuazinė liberalioji ir demokratinė inteligentija, bet į jos veiklą įsijungė ir kairieji inteligentai, liaudies fronto metais veikusieji išvien su Komunistų partija. Draugijos organizuotos parodos, paskaitos, objektyvūs straipsniai spaudoje, nepaisant kai kurių organizatorių buržuazinės pasaulėžiūros, sudarė palankesnę dirvą socializmo idėjoms plisti inteligentijoje ir tarp Lietuvos darbo žmonių.

³⁶ A. Antanaitis, Kolektyvinė paskaita apie TSRS, Mūsų jaunimas, 1939, Nr. 11, p. 161; Kolektyvinė paskaita apie TSRS, Lietuvos žinios, 1939.VI.10.

³⁷ Lietuvos žinios, 1939.VI.22 ir 1940.VII.4.

3. Draugijos veikla 1939 m. antrojoje pusėje—1940 metais

Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos respublikai perdavimo ir Lietuvos—TSRS savitarpio pagalbos sutarties pasirašymas sudarė naujas sąlygas kultūriniam bendradarbiavimui su Tarybų Sąjunga.

Tuo metu Lietuvos vyriausybė, vis griežčiau slopindama kylantį revoliucinį judėjimą ir siekdama artimesnio bendradarbiavimo su hitlerine Vokietija, kartu oficialiai palaikė gerus santykius su Tarybų Sąjunga. 1939 m., Draugijai tarpininkaujant, buvo suruoštas viešas Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos minėjimas. Lapkričio 6 d. vakare Karininkų ramovės salėje minėjimą Draugijos vardu atidarė I. Jonynas, ilgą kalbą apie santykius su Tarybų Sąjunga pasakė užsienio reikalų ministras J. Urbšys, po to kalbėjo TSRS pasiuntinys N. Pozdniakovas. Kalbos buvo transliuojamos per radiją. Po minėjimo koncerte dalyvavo A. Staškevičiūtė, A. Kučingis, H. Kačinskas ir B. Dvarionas³⁸. Tą patį vakarą, kaip buvo pranešta, TSRS valstybinės šventės proga per Lietuvos radiją buvo atliekami D. Šostakovičiaus, S. Prokofjevo, T. Chrenikovo ir kitų tarybinių kompozitorių kūriniai³⁹.

1939 m. pabaigoje—1940 m. pradžioje Draugija, VOKS'ui tarpininkaujant, susitarusi su Lietuvos valstybiniu radiofonu, periodiškai organizavo rusų ir tarybinės muzikos koncertus iš Maskvos Lietuvai, kuriuose dalyvavo žymiausieji TSRS meno meistrai. Šiuose koncertuose pranešinėjama buvo lietuviškai.

1939 m. gruodžio 26 d.—1940 m. sausio 15 d. Draugijos siūčiami Maskvoje gastroliaavo Valstybės operos solistai A. Staškevičiūtė ir A. Kučingis. Penki koncertai, iš jų du per radiją, solistų dalyvavimas Didžiojo teatro spektaklyje „Eugenijus Oneginas“ vyko su dideliu pasisekimu, kritika juos labai gerai vertino⁴⁰.

1939 m. lapkričio 1—10 d. Kaune, Kultūros muziejuje, Draugija organizavo žymaus tarybinio grafiko A. Kravčenkos parodą. Katalogą jai paruošė Draugijos narys P. Galaunė⁴¹. Specialistai ir spauda labai gerai atsiliepė apie šią parodą. 1939 m. pabaigoje—1940 m. Draugija surengė dar kelias parodas: TSRS motinos ir vaiko parodą Kauno universitete 1940 m. kovo 17—31 d. ir dvi parodas „Spaudos fondo“ patalpose—1939 m. gruodžio 17 d.—1940 m. sausio 4 d. Lermontovo gyvenimo vaizdų, kūrybos bei knygos parodą ir 1940 m. birželio 2 d.—Taraso Ševčenkos parodą.

³⁸ Lietuvos žinios, 1939.XI.4; XI.7.

³⁹ Lietuvos žinios, 1939.XI.4.

⁴⁰ Lietuvos žinios, 1939.I.3; Mūsų Valstybės operos solistai Maskvos Didžiajame teatre, Lietuvos žinios, 1940.I.15.

⁴¹ P. Galaunė, Dailės ir kultūros baruose, V., 1970, p. 303.

Draugija organizuodavo uždaras kino filmų peržiūras, kur buvo rodomi naujausieji tarybiniai filmai. Dažnai juos, prieš leisdama viešai rodyti, smetoninė cenzūra iškarpydavo arba ir visai uždrausdavo. Todėl pažangioji inteligentija veržėti į šias peržiūras. Kaip prisimena G. Paleckienė, nuo 1939 m. rudens dirbusi Draugijos reikalų valdytoja, 1939 m. pabaigoje—1940 m. pirmojoje pusėje tokios peržiūros reguliariai vyko kino teatre „Triumf“, buvo parodyti filmai „Tykysis Donas“, „Maksimo grįžimas“, „Vyriausybės narys“ ir kiti. TSRS pasiuntinybė parūpindavo filmus, o G. Paleckienė Draugijos vardu dalydavo pakvietimus. Niekomet negalima buvo patenkinti visų norinčiųjų, nes, be Draugijos narių, į peržiūras buvo kviečiami pažangieji rašytojai, teatralai, dailininkai, muzikai, mokslininkai.

1940 m. pirmą kartą Draugija turėjo galimybę šiek tiek plačiau supažindinti Maskvos visuomenę su lietuvių kultūros pasiekimais. 1940 m. kovo 27 d. Maskvoje, Vakarų Europos meno muziejuje buvo atidaryta lietuvių knygos paroda. Ją kelis mėnesius ruošė Draugijos valdyba, leidyklų ir bibliotekų padedama. Parodoje eksponuota apie 1000 knygų, žurnalų, žymesnių lietuvių rašytojų portretų. Diagramos parodė lietuvių knygos vystymosi sąlygas nuo XIX amžiaus. Ruošiant šią parodą, ypač buvo stengtasi parodyti, kas yra išėję rusų ir tarybinės literatūros lietuvių kalba, bet tokių leidinių tebuvo labai nedaug. Be knygų, parodoje eksponuota žymesnių lietuvių grafikų kūriniai, kelios M. K. Čiurlionio darbų produkcijos, P. Rimšos „Lietuvos mokykla“ ir J. Zikaro „Knygnešys“. Paroda buvo gausiai lankoma, apie ją gerai atsiliepė rašytojai, mokslininkai, poligrafistai. Ypač didelį pasisekimą turėjo liaudies meno leidiniai ir vaikų knygos. Kaip minėjo tarybinė spauda, ši paroda pademonstravo stiprėjančius kultūrinius ryšius tarp Lietuvos ir Tarybų Sąjungos⁴².

Didėjant visuomenės simpatijoms Tarybų Sąjungai, plečiantis kultūriniam Lietuvos ir TSRS bendravimui, į Draugiją stėjo vis naujų narių. 1940 m. gegužės 10 d. metiniame Draugijos narių susirinkime dalyvavo jau apie 100 žmonių. Ataskaitoje buvo kalbama, kad per paskutiniuosius metus Draugijos veikla ryškiai išaugo⁴³.

1939 m. rudenį—1940 m. pirmojoje pusėje, kylant darbo žmonių revoliuciniam judėjimui ir bręstant socialistinei revoliucijai, Draugija gerokai išplėtė savo darbą. Per nepilnus vienerius metus buvo surengtos 4 parodos, pirmą kartą Draugija organizavo lietuvių kultūros pasiekimų parodą Maskvoje. Tačiau ir didžiausio aktyvumo metais Draugija tebebuvo

⁴² Lietuvių knygos paroda Maskvoje, Lietuvos žinios, 1939.XII.5; Kaip Maskvoje vertinama lietuvių knyga, Lietuvos žinios, 1940.V.4.

⁴³ Liudija dokumentai, L. Bederio ir R. Dulkinienės publikacija, Pergalė, 1971, Nr. 6, p. 156—157.

negausi. Ji neturėjo savo spaudos organo, dėl fašistinės valdžios draudimų negalėjo plačiau propaguoti Tarybų Sąjungos pasiekimų paskaitose, neįrengė savo bibliotekos, skaityklos, kaip buvo numatyta Draugijos įstatuose.

Žlugus fašistiniam režimui, Draugijos valdyba entuziastingai sveikino Liaudies vyriausybę. Draugijos nariai A. Bauža, P. Cvirka, L. Gira, P. Pakarklis, J. Paleckis ir A. Venclova tapo aktyviais naujosios valdžios, o vėliau tarybinės valstybės ir visuomenės veikėjais. Mokslininkai P. Augustaitis, Vac. Biržiška, P. Galaunė, A. Janulaitis, K. Jablonskis, I. Jonynas, V. Krėvė-Mickevičius, V. Lašas, B. Sruoga, P. Šalčius, J. Vabalas-Gudaitis, rašytojai J. Būtėnas, K. Boruta, P. Vaičiūnas, pedagogai J. Laužikas, V. Ruzgas ir daugelis kitų draugijos narių aktyviai dirbo pirmaisiais Tarybų valdžios metais.

Hitlerinės okupacijos metais V. Krėvė-Mickevičius priverstas padarė antitarybinį pareiškimą. Buržuazinių nacionalistų įkalbėtas, jis 1944 m. pasitraukė į Vakarus ir emigracijoje mirė. Išvyko iš Lietuvos Vac. Biržiška ir L. Šmulskštys. Dauguma Draugijos narių nuo 1944 m. įsijungė į tarybinį gyvenimą ir ėjo kartu su Tarybų Lietuvos liaudimi.

4. Išvados

1. Lietuvių draugiją TSRS tautų kultūrai pažinti įkūrė nuosaikių liberalinių pažiūrų inteligentija, daugiausia mokslininkai, Lietuvos užsienio reikalų ministerijai pritariant.

2. Kylant revoliuciniam ir antifašistiniam judėjimui Lietuvoje, į Draugijos veiklą įsijungė pažangesni inteligentijos atstovai, tačiau Draugija tebebuvo negausi, keliasdešimt narių turinti organizacija.

3. Draugijos veikla iki 1935 m. nebuvo išplėsta. Nuo 1935 m. antrosios pusės ji pagyvėjo, o nuo 1939 m. rudens, po sutarties su TSRS sudarymo, Draugijos aktyvumas žymiai pakilo. 1940 m. pavasarį Draugijoje buvo apie 100 narių.

4. Draugija organizavo parodas, paskaitas, tarybinių kino filmų peržiūras, nušviesdavo TSRS ekonominį ir kultūrinį gyvenimą spaudoje. Atskirais atvejais, Draugijos padedami, į TSRS vyko mokslininkai ir menininkai. Fašistinės diktatūros sąlygomis plačiau išvystyti Draugijos veiklą nebuvo galimybės.

5. Per Draugiją Lietuvos inteligentija ir darbo žmonės susipažino su TSRS gyvenimu, jos ekonomikos ir kultūros pasiekimais. Tai, be daugelio kitų veiksmų, sudarė palankesnes sąlygas socializmo idėjoms plisti Lietuvoje.

6. Draugijos veikla iš dalies padėjo Lietuvos mokslininkams, rašytojams ir kitiems kūrybinės inteligentijos atstovams įsijungti į Tarybų Lietuvos gyvenimą.

ЛИТОВСКОЕ ОБЩЕСТВО ПО ИЗУЧЕНИЮ КУЛЬТУРЫ НАРОДОВ СССР С. НОРЕЙКЕНЕ

Резюме

Литовская интеллигенция высоко ценила дружескую политику СССР по отношению к Литве, поддержку ее интересов в Вильнюсском вопросе. Многие интеллигенты хотели знать правду об экономической и культурной жизни СССР, поддерживать связи с научными центрами Советской страны. В декабре 1929 г. группой либеральной интеллигенции, в основном профессорами Каунасского университета, было создано Литовское общество по изучению культуры народов СССР. Фашистские власти, борющиеся с революционным движением в Литве, вместе с тем были заинтересованы в поддержании нормальных официальных отношений с Советским Союзом и не препятствовали созданию Общества. До 1935 г. деятельность Общества широкого развития не получила.

Победа социализма в СССР, угроза германского фашизма, рост революционного движения в Литве предопределили более активное участие литовской интеллигенции в антифашистской борьбе. Усилился интерес к Советскому Союзу. В этих условиях деятельность Общества оживилась, росли антифашистские настроения среди его членов. Активными членами Общества были писатель, профессор В. Креве-Мицкявичюс, историк, профессор И. Ионинас, медик, профессор В. Лашас, писатель, профессор Б. Сруога, журналист Ю. Палецкис, писатели П. Цвирка, Л. Гира, юрист П. Пакарклис и др. В условиях фашистской диктатуры Общество было немногочисленным, насчитывало в своих рядах несколько десятков членов. С октября 1939 г., после заключения договора о взаимопомощи между Литвой и СССР, деятельность Общества значительно активизировалась. К весне 1940 г. оно насчитывало уже около ста членов.

Литовское общество по изучению культуры народов СССР занималось в основном организацией выставок, экспонаты для которых предоставляло Всесоюзное общество культурных связей с заграницей (ВОКС). В Каунасе было организовано 9 выставок (большинство из них — в 1938—1940 гг.), освещающих различные области культурной жизни СССР. Каждую выставку посетили тысячи людей. В марте 1940 г. в Москве состоялась подготовленная Обществом выставка литовской книги. Общество организовало отдельные лекции о достижениях культуры СССР, просмотры советских кинофильмов. Члены Общества освещали в печати экономическую и культурную жизнь народов Советской страны. Общество при помощи ВОКС'а организовывало экскурсии в СССР ученых, писателей, художников. В Советском Союзе гастролировали некоторые литовские артисты. Препятствия, чинимые фашистскими властями, преследования реакционной буржуазии тормозили развертывание более широкой деятельности Общества. И все же мероприятия, проведенные Обществом, дали возможность литовской интеллигенции и трудящимся ближе ознакомиться с достижениями культуры народов СССР, что, наряду со многими другими факторами, способствовало созданию более благоприятных условий для распространения идей социализма в Литве. Деятельность Общества в некоторой мере помогла ученым, писателям и другим представителям творческой интеллигенции активно включиться в созидательную жизнь Советской Литвы.